

7. lapján” (372), másutt csak ennyi van: „A *Henesziget* ma *Székelytanya* és nem *Szalánczy nagyitánya*, mint Mikessy (!) S. állítja” (283). Ezek alapján önként adódik a kérdés, nem lett volna-e érdemes feldolgozni a területről már eddig közzétett összes helynévközleményeket. Mikessy Sándor maga is több itt tárgyalt falu helyneveiből közölt kisebb gyűjteményeket a Magyar Nyelv különböző kötetekben.

A kiadványban való tájékozódást névmutató könnyíti meg (427—79). Ebben a szerző a kötetben előforduló összes címszót, valamint a falvakról szóló történeti részben előforduló helyneveket ábécérendben adja. Sajnos a névmutató nem teljes. Néhány szűrőpróbát végeztünk, s kiderült, hogy a *Fertőtő* (282), *Mátékána* (349), *Kalongai út* (396) címszavak nincsenek meg a mutatóban. Előfordul az is, hogy a szócikkben van olyan név, amely címszóként nem szerepel, s így a mutatóba sem kerülhetett bele. Pl. a *Pálcai út* a *Bábvölgy* szócikkben (394), *Köperkanális* a *Csellingsziget* szócikkben (407). Megjegyezzük azonban, hogy a *Köper* és a *Köpercsatorna* benne van. Fel kell hívnunk a kötet olvasóinak a figyelmét, hogy a szerző mind az egyes falvak adatainak ábécé szerinti besorolásakor, mind pedig a névmutatóban következetesen különválasztja a rövid és hosszú magánhangzókat. Pl.: *Ayak*, *Ayaktelek*, *Ábrahámhegy* stb.

Megemlítjük még, hogy néhány sajtóhiba is maradt a kötetben. Pl. **BESZTETZ.** (34), *borsodmegyei* (66), *szabolcsmegyei* (98, 345), *szatmármegyei* (67, 100), *máskép* (290, 396), *giz-gazos* (290), *kanya-ritja* (164), *szóntó* (338), *öntette* (47) stb.

Összegezésül megállapíthatjuk, hogy KISS LAJOS könyve igen hasznos tudományos életünk számára, mert sok adatot hordott össze, olyanokat is, amelyeket ma már nem tudnánk összegyűjteni. Ezt a kiadványt nemcsak a nyelvészek, hanem a néprajzkutatók, történészek és más tudományágak képviselői is felhasználhatják munkájukban. Érdeklődéssel várjuk a „Rétköz régi életét leíró II. kötetet”, amelynek elkészítését a szerző a Bevezetésben jelzi (9).

JAKAB LÁSZLÓ

*Jegyzetek a Román Nyelvtan új sorozatának III. kötetéhez**

I. A korai tervezgetés (1920) után hamarosan a gyűjtés megkezdéséig (1929), sőt nyolc-kilenc év alatt ennek befejezéséig, illetőleg a közzététel megindításáig¹ (1938) is eljutott Román Nyelvtan anyagának megjelentetése 1944 után több mint egy évtizedig szünetelt, s a kiadás megint csak azóta vett lendületet, mióta az RNK Akadémiája a nagy tudományos tervek üte-

* Atlasul Lingvistic Român. Serie nouă. vol. III. Editura Academiei Republicii Populare Române. H. n. (Cluj-Kolozsvár) 1961. VI + 2 szltn l.; 287 (623—909. sz.) térképpel + 1 l. képmelléklettel. — A kötethez 4 repülő-lapon a fonetikus lejegyzésre és a rövidítésekre vonatkozó jegyzetanyag, 1 átlátszó papírra nyomott tájékoztató térkép-lap és az anyag felhasználását elősegítő 16 lapnyi vaktérkép csatlakozik.

¹ 1938—1944 között a két sorozatban három-három nyelvtérkép és egy nyelvjárási szöveg-kötet jelent meg (l. erre nézve MÁRTON GYULA, A román nyelvtan munkálatok története és módszere: MNnyv. IV, 233 kk. és kny. Dolgozatok a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Nyelvtudományi Intézetéből 14. sz.). Az újabb kötetek megjelentetésére több mint egy évtizedig kétségtelenül a háborús és háború utáni átmeneti gazdasági nehézségek miatt nem kerülhetett sor.

mezett megindítása rendjén a nagy jelentőségű nyelvföldrajzi anyag folytatódólagos közzétételét is a halaszthatatlan feladatok közé iktatta.² A Nyelvatlasz nagy kérdőívének gyűjtőjétől, PETROVICI EMILTŐL 1929—1938 között³ egybeszedett nagy atlasz (Atlasul Lingvistic Romîn Partea II., röv.: ALR) és a kiegészítő szemléltető-kisatlasz (Micul Atlas Lingvistic Romîn; röv.: MATLR.) hatalmas anyagának kiadásra való előkészítése, illegőleg megjelentetése újabban 1950 tájától⁴ valóban az RNK Akadémiája Kolozsvári Fiókja Nyelvtudományi Intézetének legfőbb gondját képezi.

2. Már a kiadás munkálatai folytatásának megindulásakor az új sorozat I. kötetének előszavaként közzétett szűkszavú tájékoztató soraiban a közzéteendő anyag gyűjtője, Petrovici akadémikus, az RNK Akadémiája Kolozsvári Fiókja Nyelvtudományi Intézetének igazgatója szükségesnek tartotta kiemelni, hogy az 1929—1938 között gyűjtött anyag hovatovább történeti jellegűvé válik, hiszen a gyűjtés óta az RNK területén a román nyelvjárásokban éppen a népi tömegek művelődési színvonalának szüntelen való emelkedése következtében már eddig is jelentős nyelvi átalakulás történt. Ennek eredményeként a román irodalmi nyelvből egyre több és több nyelvi sajátosság került, illetőleg kerül folyamatosan bele a román nyelvjárásokba. Érthető azonban, hogy e természetszerű folyamat előrehaladásával az Atlasz anyagának történeti értéke mind jobban növekedik. Ilyenképpen kívánatos, hogy az anyag mentől gyorsabb ütemben a román nyelvjáráskutatók és nyelvtörténészek elé kerüljön.

Eléggé ismeretes, hogy a hatalmas kérdőívvel⁵ gyűjtött atlasz-anyag legnagyobb részét nem nyelvtani, hanem szóföldrajzi adatok teszik. Éppen ezért az új sorozat első kötetében is — a Petrovici közölte terv szerint — előbb a szótérképek közzétételére kerítenek sort, s csak a szóföldrajzi anyag megjelentetése utánra vették tervbe a jóval csekélyebb számú hang-, alak- és mondattani adaléknak egy külön kötetben való közzétételét (I. ALR, I. köt. III. l.).

3. Ilyenformán az 1956-ban megjelent, újrakezdést jelző új sorozatbeli két nagy és egy kis atlasz-kötet⁶ után az 1961-ben megjelent III. kötet is szóföldrajzi anyagot tartalmaz. Az I. kötetbeli mező-, kert- és szőlőgazdasági meg méhészeti szókészlet, valamint a II. kötetnek az állattartásra, a népi járművekre, mesterkedésre, erdőgazdálkodásra vonatkozó szóanyaga közlése után a III. kötet a növény- és állatvilágra, a vadászatra, halászátra, az időjárásra, a terepviszonyokra, a vízi életre, a közlekedésre, az egyes nemzetek elnevezéseire, a társadalmi rétegződésre meg a korabeli közigazgatás körébe tartozó szókincsre vonatkozó változatos anyag szóföldrajzi jelentkezésével, elterjedésével ismertet meg. Az újabb kötetek anyagának egybevetéséből

² A felszabadulás előtt közzétett régebbi és a népi demokratikus átalakulás éveitől megjelenő újabb kiadványsorozat előbbi két nagy és egy kis kötetével kapcsolatos kérdésekkel e folyóirat lapjain már SZÉPE GYÖRGY foglalkozott (I. V, 174—81).

³ A gyűjtés megkezdésének és befejezésének éveitől a Petrovici tájékoztatójában szereplő éveket iktattam ide (I. ALR Serie Nouă. I. köt. III. l.).

⁴ Az újrakezdés évére nézve I. ugyancsak az új sorozat I. kötetében Petrovici tájékoztatóját.

⁵ Az Atlasz kérdőíve több mint 7000 kérdést tartalmaz.

⁶ Ezeket illetően I. SZÉPE idézett ismertetését (179—80. l.) és BLÉDY GÉZA, A Román Nyelvatlasz új sorozata: NyIrK. I, 117—9.

látható, hogy a kötetek térképanyagában számszerűen bizonyos ingadozás mutatkozik. Míg ugyanis az I. kötetben csak 274 térképlap (1—274) jelent meg, a II-ban már 348 (275—622), a III-ban meg ismét csak 287 (623—909)⁷ lap tájékoztat a jelzett kérdéskörökből felgyűjtött népi szókincs területi jelentkezésével kapcsolatban.

4. Természetesen e kötetben is, éppen úgy, mint a megelőzőkben a gyűjtő mindenekelőtt a román nyelvjárásokban élő szókészlet minél teljesebb egybe-szedésére törekedett, emellett azonban néhány ponton járulékosan, a román anyag kérdésekor használt kérdőívénél jóval szűkebbre szabott kérdőívvél összegyűjtött nemzetiségi szókincsanyagot is, és így most ennek térképre vetítésére is sor kerülhetett. Az egyes térképlapokon három ponton magyar, kettőn-kettőn bolgár, szász és szerb, egyen-egyen ukrán meg cigány nemzeti-ségű adatközlőktől származó szóanyaggal is találkozunk (l. erre nézve az I. kötet I. térképlapjának széljegyzeteit). Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a nyelvi kölcsönhatásra vonatkozó ilyenszerű anyaggyűjtés szükséges-ségére még a tervezgetés szakaszában főként a nagy francia nyelvész, Meillet Antal irányította rá a román nyelvtérkép munkásainak figyelmét (l. erre: MÁRTON, i. h. 264, ill. 34).

5. Magától értetődő dolog, hogy az ALR-t és a MALR-t mindenekelőtt éppen a bennük közétett rendkívül gazdag román nyelvjárási szóanyag miatt kell nemcsak a szűkebb értelemben vett román nyelvtudomány, de — távo-labbi vonatkozásban — a romanisztika és a nyelvföldrajzi kutatás szempont-jából is kiemelkedő jelentőségűnek tartanunk. Amennyire természetes ez, éppen annyira érthető az is, hogy a magyar nyelvtudomány figyelmét mégis elsősorban a kötet magyar vonatkozású anyaga köti le.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk meg a III. kötet anyagát, a követ-kező, egyébként az eddig megjelent kötetek mindannyijára is vonatkozó, tehát általánosabb érvényű észrevételeket tehetjük:

a) Az ALR magyar anyagáról nyilatkozó magyar nyelvészek közül előbb Márton Gyula, majd Bárczi Géza már megállapította, hogy a Petrovici gyűjtötte magyar anyag a fonetikai hűség szempontjából megbízhatónak tekinthető, s így a tőle gyűjtött anyagot a magyar népnyelvi gyűjtőknek figyelemmel kell kísérniük (MÁRTON: MNépnyv. IV, 264, ill. Dolgozatok 34; BÁRCZI: MNy. XL, 92, 97; a fenntartásokra nézve l. ez utóbbinál i. h. 92 kk.). — PETROVICI adatainak fonetikai megbízhatóságát a III. kötetre teendő meg-jegyzések rendjén már előjáróban magamnak is ki kell emelnem.

b) Nagy különbség van azonban a magyar—román kölcsönhatás tanul-mányozási lehetőségei szempontjából a Nyelvatlasznak a magyarba románból átkerült kölcsönszóanyaga és a magyarból románba átkerült anyaga között. Minthogy ugyanis az ALR a román szóföldrajzi adatokat az egész román nyelvterületen viszonylag egyenletesen elosztott ponthálózaton rögzíti, viszont magyar anyagot csak három kutatópontról közöl, a rendelkezésre álló kötetek-ben tanulmányozható szóanyagban nyelvföldrajzi szempontból jóval szemlél-tetőbben és gazdagabban adatolva tükröződik vissza a magyar nyelvnek a román nyelvre tett hatása, mint a fordított irányú nyelvi hatás.

⁷ Ezeket a térképlap-számokat jelentősen növeli még a kiegészítő MALR eddig megjelent I. kötetének 424 térképlapja.

c) A magyar kutatópontokról a térképlapokra rákerült anyag feltűnően csekély mérvű román hatást tükrözött vissza. Ennek alkalmasint az lehet a magyarázata, hogy a kalotaszegi Magyarbikal, illetőleg a székelységi Kovászna meg a csángó Gyimesfelsőlok az erdélyi román—magyar népi együttelésnek nem éppen a legjellegzetesebb területére esik. A román nyelvi hatást tekintve a kutatópontok kijelölése rendjén a Mezőségen, a Küküllő vagy a Maros mentén az együttelés bensőségesége szempontjából jóval jellegzetesebb pontokra is eshetett volna annak idején a választás. Még a — pusztán elméleti meg-gondolásból — egyébként jól megválasztott Gyimesfelsőlokon sem mutatkozik a magyar adatközlőktől lejegyzett válaszokban olyan mérvű román nyelvi hatás, mint amilyent például BALOGH ÖDÖN, gyimesi tájszógyűjtéménye viszonylag gazdag román kölcsönszóanyagának ismeretében joggal várhat-nánk (l. tőle: *Influențe lexicale românești în graiul ceangăilor din Valea Ghimesului: Studii și cercetări lingvistice IX*, 379—89; Gyimesi csángó tájszók: *NyIrK. III*, 103—107 és még gazdagabb anyagot tartalmazó folytatása az idézett folyóirat lapjain megjelenőben).

d) Az RNK magyar nyelvjárásainak közelebbi ismerete szempontjából oly jelentős tájnyelvi atlaszok sorának (a Kolozsvár környéki, a moldvai csángó, a székelységi, a mezőségi és az aranyosszéki nyelvtérkép),⁸ valamint az RNK magyar nyelvjárásai összefoglaló nagy nyelvtérképének (l. *NyIrK. I*, 13—26) eddig összegyűlt anyaga is azt mutatja, hogy az RNK magyar nyelvjárásaira tett román szókincsbeli hatás jóval jelentősebb, mint amilyen mérvű hatást az ALR és az MALR eddig megjelent kötetei tükrözöttek. Ez különben egészen természetes, hiszen amiképpen az ALR a maga sűrű román kutatópontjaival hívebben és gazdagabban szemlélteti a román nyelv-járások szókincsében jelentkező más nyelvi hatásokat, éppen úgy, a sűrű, sőt legtöbb esetben abszolút sűrűségű ponthálózatos magyar tájnyelvi atlaszoknak már eddig rendelkezésünkre álló anyagában is szembeszökőbben és bősége-sében jelentkeznek a román kölcsönelemek, mint az ALR-ben.

e) Éppen ezért míg a magyar nyelvnek a román nyelvjárásokra tett hatását az ALR anyaggyűjtése idején (1929—1938) egybegyűlt gazdag tájszó-kincs meg más források alapján a viszonylagos teljességre törekvés igényével már eddig is tanulmányozni lehetett, és a következőkben is tanulmányoz-hatni,⁹ a fordított irányú hatás vizsgálatára¹⁰ csak a *d*) pont alatt jelzett táj-nyelvi térképek anyagának teljes összegyűjtése esetén keríthet majd a szókincs-kutatás sort. A hatás igazi mértékét történetiségében meg éppen csak a magyar

⁸ A Kolozsvár környéki anyagból már régebben megjelent mutatvány (l. *ErdMúz. XLIX*, 424—63 + 25 térképlap, ill. *ErdTudFüz.* 189. sz.) mellett a következő újabb közleményekre hivatkozhatni: GÁLFFY MÓZES—MÁRTON GYULA, Mutatvány „Csik és Gyergyó tájnyelvi atlasz”-ából: *NyIrK. I*, 63—72 + 25 térképlap. — Ugyanők — értékes módszertani észrevételek kíséretében — a háromszéki tájnyelvi térképből is tettek közzé mutatványlapokat: A kolozsvári V. Babeş és Bolyai Egyetemek Közleményei. Társadalom-tudományi sorozat I, 1956. 1—2. sz. 253—79 (12 térképlappal). — MURÁDIN LÁSZLÓ, Mutatvány az „Aranyosszéki tájnyelvi Atlasz”-ból: *NyIrK. II*, 171—98 (12 térképlappal).

⁹ Az ALR első három kötetét ilyen szempontból MÁRTON GYULA már fel is dol-gozta (l. tőle: *A rumín nyelvatlasz első három kötetének magyar eredetű anyaga: Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1940—1941*, 119—58 és kny.).

¹⁰ L. erre nézve MÁRTON, Eredményeink és feladataink a magyar nyelvet ért román nyelvi hatás tanulmányozása terén: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Ser. IV*, Fasc. 2. 1959. *Philologia* 29—41.

szókincs feudalizmuskori román elemeinek összegyűjtése és feoldolgozása¹¹ után lehet majd megállapítani.

6. Jóllehet már az előbbieken is jeleztem, most mégis újra ki kell emelnem, hogy az ALR és a MALR igazi értéke, a nemzetközi tudományosság számára való jelentősége természetesen nem a benne csak járulékosan jelentkező nemzetiségi anyag ilyen vagy olyan értékétől, hanem elsősorban az utóbbi évtizedek rohamos nyelvi átalakulását megelőző időkben, tehát még a lehető legszerencsésebb időszakaszban megmentett, hihetetlenül gazdag román szóföldrajzi anyag vitathatatlan értékességétől függ. Román tájszótár hiányában az ALR egyébként már maga is nemcsak szótérkélapok sorozata, hanem egyben a román tájszóanyag legteljesebb gyűjteménye is. Mint ilyen valósággal tájszótárt pótol, s így nélkülözhetetlen a magyar szótörténeti kutatásban is. Ilyen szempontból még használhatóbb lesz majd a térkép, ha az egész anyag megjelenése után a kötetekbe foglalt tájszó-anyagról a további kutatás érdekeit minden szempontból elősegítő, részletes mutató készül. Az elkészítendő mutató segítségével az ALR a szótörténet és a nyelvi kölcsönhatás kutatóinak is könnyen kezelhető, nélkülözhetetlen munkaeszköze lesz.

Addig is ezt az újabb, III. kötetet a már előbb megjelentekkel együtt nemcsak a gazdag magyar vonatkozású anyag miatt, hanem a megmutatkozó módszerei tanulságokból való okulás céljából is a magyar nyelvöldrajzi kutatásokban forgolódónak alaposan tanulmányozni az elengedhetetlen feladatok közé tartozik.

7. Hogy az ALR gazdag anyaga egy újabb részének tanulmányozása a III. kötet megjelentetése révén a nyelvtudományi vizsgálódó számára lehetőségessé vált, az — PETROVICI odaadó gyűjtőmunkája¹² és szerkesztői irányítása jelentőségének kiemelt hangsúlyozásával — elsősorban a főszerkesztő PÁTRUT IOAN és munkatársai: GRADEA PIA, RUSU GRIGORE meg SFIRLEA LIDIA érdeme. A műszaki szerkesztés, térképezés és rajzolás munkáját POENARIU ȘTEFAN és GOMBOS MÁRIA végezte. A műszaki lehetőségek keretei között a szerkesztőség valóban mindent megtett, hogy a III. kötet is mentől használhatóbb formában álljon a kutatók rendelkezésére. Az RNK Akadémiája az utóbbi évtizedek e legnagyobb arányú román nyelvtudományi vállalkozásának folyamatos és nyomdaműszaki szempontból a kor kívánalmainak színvonalán álló közzétételével valóban jelentős mértékben járul hozzá a román nyelvöldrajzi kutatás nemzetközi tekintélyének öregbítéséhez.

SZABÓ T. ATTILA

¹¹ A kolozsvári Babeş-Bolyai egyetem magyar nyelvtudományi tanszéke keretében ilyen irányban évek óta folyó tervmunkára nézve l. ZSEMLYEI JÁNOS rövid híradását: NyIrK. IV, 394 és két közleményt tőlem: Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Ser. IV, Fasc. 2. 1960. Philologia 15—28; NyIrK. IV, 297—315.

¹² Egy isztriai román pont anyagát Pașca Ștefan, egy aromán és egy meglenoromán pontét meg Capidan Theodor gyűjtötte össze. E két gyűjtő közül Capidan nem érhetette meg az új sorozat megindítását, és már Pașca-t sem találta életben a most megjelent III. kötet.